

NAUCZYCIEL-WYCHOWAWCA W NAUCZANIU ZINTEGROWANYM

Rozwój gospodarczy i społeczny kraju, kształtowanie nowoczesnego państwa, losy całego społeczeństwa oraz poszczególnych jednostek zależą w dużym stopniu od poziomu wykształcenia obywateli. Edukacja jest zatem takim rodzajem działalności, który wymaga ciągłych innowacji. Istotną modyfikacją w kształtowaniu się modelu nowoczesnej polskiej szkoły okazać się miała wdrażana od 1 września 1999 roku reforma systemowa i programowa oświaty, w wyniku której wprowadzono nowy, trójstopniowy system polskiego szkolnictwa. Objął on w zakresie kształcenia ogólnego sześciolletnią szkołę podstawową, trzyletnie gimnazjum i trzyletnie liceum. Dotychczasową ośmioletnią szkołę podstawową zastąpiono sześciolletnią i trzyletnim gimnazjum, tzn. podzielono na 3 etapy edukacyjne, dostosowane do okresów rozwojowych dzieci i młodzieży. Odtąd kształcenie na pierwszym etapie, czyli w klasach I-III, ma charakter zintegrowany¹. Wprowadzenie nauczania zintegrowanego oznacza odejście od podziału na przedmioty nauczania na rzecz integrowania poszczególnych dziedzin wiedzy tak, by ukazać dzieciom scalony obraz świata. Zatem praca dydaktyczno-wychowawcza w klasach I-III, prowadzona w okresie szczególnej plastyczności psychiki dziecka i jego podatności na oddziaływania pedagogiczne, jest wielostronną działalnością, w której procesy nauczania i uczenia się, wychowania i samowychowania, kształcenia i samokształcenia ściśle się ze sobą łączą, w celu ukształtowania osobowości dziecka. Oznacza to, że w procesie dydaktyczno-wychowawczym należy mieć na uwadze zarówno kształtowanie wartościowych postaw społeczno-moralnych uczniów, jak i opanowanie przez nich odpowiedniego zakresu wiedzy i umiejętności. Edukacja wczesnoszkolna ma sprzyjać wszechstronnemu rozwojowi osobowości dziecka. Celem nauczania zintegrowanego jest „*ukazanie uczniom pełnego obrazu świata, w którym żyją i są jego częścią*”².

W edukacji wczesnoszkolnej nie sposób oddzielić nauczanie od wychowania. Te dwa procesy są ściśle ze sobą związane i przenikają się wzajemnie. W niniejszej pracy pragnę jednak skoncentrować się głównie na płaszczyźnie wychowawczej i przedstawić sylwetkę nauczyciela-wychowawcy w klasach I-III.

Jak czytamy w *Słowniku pedagogicznym* **wychowanie** to „*świadomie organizowana działalność społeczna, której celem jest wywoływanie zamierzonych zmian w osobowości człowieka. Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, związaną z poznaniem rzeczywistości i umiejętnością oddziaływania na nią, jak i stronę aksjologiczną, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu*

1 E. Smak, *Poziom przygotowania nauczycieli klas I-III do wdrażania założeń nowej reformy* [w:] *Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna w teorii i praktyce*, red. W. Puślecki, Opole 2004, s. 203.

2 J. Stasica, *Moja I klasa. Poradnik dla nauczycieli*, Kraków 2010, s. 8.

życia”³. Proces i wyniki wychowania kształtują się m. in. pod wpływem świadomego i celowego oddziaływania odpowiedzialnych za wychowanie osób i instytucji tj. rodziców, rodziny, nauczycieli, szkoły, pedagogów, organizacji społeczno-politycznych i kulturalnych⁴. M. Łobocki pojmuje wychowanie jako proces. W takim ujęciu jest ono „*utożsamiane z oddziaływaniem na psychikę i zachowanie człowieka, przy czym przez oddziaływanie to rozumie się szczególnie wywieranie wpływu na zmiany czy przeobrażenia w osobowości i zachowaniu, zwłaszcza opinii i przekonań o otaczającym świecie oraz postaw wobec ludzi, samych siebie i wartości*”⁵. Wychowanie to także „*proces towarzyszenia danej osobie w przybliżaniu się do wartości, w poddaniu się jej własnym, niezbędnym doświadczeniom i takim organizowaniu tych doświadczeń, by nadawały znaczenie działaniom życiowym*”⁶. Zawiera się w nim „*chęć odkrycia tajemnicy dziecka i pomocy mu w staniu się człowiekiem*”⁷. Tak więc bycie wychowawcą nie jest jedynie zawodem, ale „*to swego rodzaju powołanie do bycia z drugim człowiekiem, do bycia mu towarzyszem w wędrówce ku najwyższym wartościom*”⁸.

Miejscem, w którym zachodzi wychowanie, jest sytuacja wychowawcza⁹. Według H. Muszyńskiego **sytuacja wychowawcza** to „*czasowy układ warunków towarzyszących interakcji wychowawczej, w którym wychowanek dysponuje możliwością wyboru któregoś spośród zachowań zawierających przynajmniej jeden założony cel operacyjny. W przypadku braku tego celu sytuacja wychowawcza nie miałaby miejsca*”¹⁰. Zatem sytuacja wychowawcza staje się polem pracy wychowawczej dla nauczyciela. Praca ta jest zadaniem szczególnym, gdyż wymaga dużej wiedzy pedagogicznej i metodycznej oraz znacznych umiejętności interpersonalnych. Zanim wychowawca podejmie jakiegokolwiek działania, powinien się do nich dobrze przygotować. Musi wiedzieć, wobec czego staje i z czym przychodzi mu się zmierzyć w danym momencie. Takie podejście do wykonywania swojej pracy wychowawczej wynika z faktu bycia odpowiedzialnym za swoich wychowanków¹¹.

Odpowiedzialność za swoich uczniów nie jest jedynie czynnikiem osobowościowym wychowawcy. Wynika ona także z przepisów prawa. W związku ze wspomnianą już reformą oświaty z 1999 roku szkoły zostały zobligowane do opracowania i posiadania programów

3 W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984, s. 347-348.

4 Ibidem, s. 348.

5 M. Łobocki, *ABC wychowania*, Lublin 1999, s. 11.

6 Ks. A. Solak, *Myślenie według wartości a wychowanie* [w:] *Przyszłość wychowania*, red. ks. A. Solak, Tarnów 2001, s. 54.

7 A. Kaczor, *Zło wyzwaniem dla współczesnej szkoły* [w:] *Hejnał Oświatowy* nr 3/121, 2013, s. 3.

8 Ibidem, s. 5.

9 Ibidem, s. 3.

10 W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, op. cit., s. 296.

11 A. Kaczor, *Zło wyzwaniem...*, op. cit., s. 3.

wychowawczych¹². Nowa podstawa programowa zakłada, że działalność edukacyjna szkoły jest określona przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania, który uwzględniając wymiar wychowawczy, obejmuje całą działalność szkoły z punktu widzenia dydaktycznego;
- 2) program wychowawczy szkoły, obejmujący wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym;
- 3) program profilaktyki dostosowany do potrzeb rozwojowych uczniów oraz potrzeb danego środowiska, obejmujący wszystkie treści i działania o charakterze profilaktycznym.

Szkolny zestaw programów nauczania, program wychowawczy szkoły oraz program profilaktyki tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela¹³. Jak uważa B. Jankowski **program wychowawczy szkoły** to „*przyjęta w szkole koncepcja wychowania, zmierzająca do kształtowania osobowości ucznia pod kierunkiem nauczycieli, opisana przez zestaw celów, zadań i sposobów ich realizacji*”¹⁴. Szkolne programy wychowawcze są zatem podstawowymi dokumentami prawa oświatowego – składnikiem programu pracy szkoły i zestawem działań wychowawczych, mających na celu socjalizowanie wychowanków oraz dostosowywanie zachowań i postaw uczniowskich do obowiązujących norm społeczno-moralnych, a także przygotowujących ich do wypełniania określonych ról społecznych, z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb i zainteresowań uczniów¹⁵. Program wychowawczy szkoły obejmuje w szczególności¹⁶:

- powinności wychowawcze, będące wymiarem pracy edukacyjnej każdego nauczyciela, określone w ramach zadań ogólnych szkoły;
- powinności i treści wychowawcze właściwe dla poszczególnych zajęć edukacyjnych;
- wychowawcze treści zawarte w statucie oraz regulaminie szkolnym;
- harmonogram działań doraźnych i okolicznościowych;
- istniejące lub tworzone zwyczaje i obyczaje szkolne;
- zasady współpracy wychowawczej z rodzicami (prawnymi opiekunami);
- zasady współpracy wychowawczej z samorządem terytorialnym;

12 E. Marek, *Pedagogiczna interpretacja programów pracy wychowawczej* [w:] *Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna w teorii i praktyce*, red. W. Puślecki, Opole 2004, s. 47.

13 Prezentacja multimedialna ORE, *Nowa podstawa programowa i ramowe plany nauczania w szkołach*, marzec 2012 <http://www.ore.edu.pl/>

14 B. Jankowski, *Wychowanie w szkole. Tworzenie programu wychowawczego*, Poznań 2000, s. 5.

15 B. Łeszyk, *Wizerunek nauczyciela-wychowawcy w ocenie różnych podmiotów szkolnych: rodziców, uczniów i nauczycieli* [w:] *O wychowawcach i wychowaniu. Perspektywa myślenia pedagogicznego*, red. E. Kubiak-Szymborska, Bydgoszcz 2010, s. 156-157.

16 E. Marek, *Pedagogiczna interpretacja...*, op. cit., s. 48.

- tematyczne, okresowe programy wychowawcze (krajowe, regionalne, lokalne i szkolne) np. "Szkoła bez przemocy"¹⁷;
- zasady funkcjonowania i zadania samorządu uczniowskiego.

Każdy program wychowawczy zawiera **cele wychowania**. Są to „*postulowane zmiany u wychowanka wyrażone w kategoriach nawyków, postaw czy cech osobowości, które ukierunkowują działania wychowawcy*”¹⁸. Cele wychowania są najczęściej wyrazem norm, jakie dominują w danym społeczeństwie¹⁹.

W tym miejscu (w oparciu o opracowanie E. Marek) pragnę przedstawić przykłady dwóch szkolnych programów wychowawczych. Poniżej fragment pierwszego z nich²⁰.

PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA PRACY WYCHOWAWCZEJ

1. Potrzeby rozwojowe wychowanków:

- bezpieczeństwa (jego zabezpieczenie decyduje o poczuciu własnej godności i wartości),
- więzi – autentycznych relacji w kontaktach rówieśniczych i z osobami dorosłymi,
- rozwoju intelektualnego, emocjonalnego i społecznego,
- tworzenia systemu wartości,
- poszukiwania autorytetów,
- kontaktu: rodzina – szkoła.

2. Zadania szkoły jako środowiska wychowawczego:

- opieka wychowawców nad społecznym, psychologicznym i intelektualnym rozwojem dzieci,
- pomoc w rozwiązywaniu problemów w grupie rówieśniczej, klasie i szkole,
- przygotowanie ucznia do samodzielnego życia,
- skoordynowanie wychowawcze domu i szkoły.

3. Zadania nauczyciela wychowującego:

- tworzenie sytuacji, w których dziecko aktywnie rozwija swoją osobowość,
- kształtowanie umiejętności współżycia w grupie rówieśniczej i społecznej,
- kształtowanie umiejętności rzetelnej samooceny,
- przygotowanie ucznia do właściwego reagowania w sytuacjach trudnych,
- współpraca ze środowiskiem rodzinnym dziecka.

4. Przewidywane efekty pracy wychowawczej szkoły – cechy absolwenta szkoły:

¹⁷ <http://www.szkolabezprzemocy.pl/>

¹⁸ *Pedagogika. Leksykon PWN*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Warszawa 2000, s. 34.

¹⁹ E. Marek, *Pedagogiczna interpretacja...*, op. cit., s. 50.

²⁰ *Ibidem*, s. 52-54.

a) umiejętności społeczne

- umiejętność współpracy,
- umiejętność pomagania słabszym,
- odpowiedzialność za wykonane zadanie i naukę własną,
- umiejętność ponoszenia konsekwencji,
- umiejętność rozwiązywania konfliktów,

b) umiejętności psychologiczne

- poczucie własnej wartości,
- odpowiedzialność za siebie,
- ciekawość świata i ludzi,
- dawanie sobie rady w sytuacjach trudnych i problemowych.

KLASA I

Hasło roku: Dziecko znajduje swoje miejsce w grupie i działa w niej.

Cele główne	Cele operacyjne
1. Kształcenie poczucia przynależności do klasy jako grupy.	Dziecko <ul style="list-style-type: none">• zna koleżanki i kolegów w klasie• potrafi rozmawiać z rówieśnikami i dorosłymi• umie grzecznie odnosić się do rówieśników i dorosłych• bierze świadomy i czynny udział w zabawach zespołowych• pomaga innym
2. Rozwijanie umiejętności współtworzenia i respektowania norm zachowania się w grupie.	Dziecko <ul style="list-style-type: none">• umie sformułować podstawowe reguły bycia w grupie• potrafi podporządkować się normom i zasadom wspólnie wcześniej ustalonym• rozumie, że ustalenie norm w grupie jest konieczne
3. Uświadomienie dzieciom roli poszczególnych członków rodziny.	Dziecko <ul style="list-style-type: none">• potrafi określić swoje miejsce w rodzinie• zna obowiązki poszczególnych członków rodziny• szanuje członków rodziny
4. Wdrażanie do świadomego poznawania najbliższego otoczenia.	Dziecko <ul style="list-style-type: none">• zna miejsce zamieszkania• bierze udział w wycieczkach po okolicy• poznaje historię miasta (regionu)
5. Wdrażanie do czynnego udziału w życiu kulturalnym.	Dziecko <ul style="list-style-type: none">• zna tradycje kultywowane w rodzinie• świadomie uczestniczy w uroczystościach szkolnych i klasowych• bierze udział w wyjściach do kina, teatru, muzeum itp.• zna zasady zachowania się w miejscach publicznych
6. Wdrażanie do bezpiecznego zachowania się w szkole i poza nią.	Dziecko <ul style="list-style-type: none">• wie, jak należy zachować się w czasie lekcji i przerw• zna podstawowe zasady ruchu drogowego• wie, jak należy zachować się w środkach komunikacji miejskiej

Inną formę ma drugi program. Oto jego fragment²¹.

JESTEŚMY UCZNIAMI JEDNEJ KLASY I SZKOŁY

Cel wychowania: Dziecko znajduje swoje miejsce w grupie i działa w niej.

Cele operacyjne	Zadania	Formy realizacji	Osoby odpowiedzialne
1. Znamy się coraz lepiej.	Przekazujemy informacje o sobie.	<ul style="list-style-type: none"> gry i zabawy (np. "Imię i gest", "Jestem..., mam..., lubię...") 	wychowawcy
2. Tworzymy życie wewnętrzne klasy.	<p>Organizujemy i bierzemy udział w uroczystościach klasowych.</p> <p>Zakładamy klasowe gazetki lub kroniki.</p> <p>Tworzymy grupy zadaniowe.</p>	<ul style="list-style-type: none"> urodziny lub imieniny dzieci / pasowanie na ucznia (kl. I) / spotkania wigilijne, śniadanka wielkanocne, wróżby andrzejkowe, mikołajki itp. redagowanie różnych działów (stałych i tematycznych) zakładanie klasowych klubów i kół (np. Klub Przyjaciół Biblioteki, Koło Miłośników Przyrody) 	wychowawcy, uczniowie, rodzice, inni nauczyciele (np. bibliotekarz)
3. Uczestniczymy w kultywowaniu tradycji szkoły.	Bierzemy udział w ważnych uroczystościach szkolnych i w przygotowywaniu scenariuszy imprez.	<ul style="list-style-type: none"> redagowanie kalendarza imprez i uroczystości szkolnych 	dyrektor, wychowawcy, inni nauczyciele (opiekunowie imprez), uczniowie, rodzice
4. Bawimy się wspólnie.	Organizujemy imprezy szkolne.	<ul style="list-style-type: none"> dyskoteki, zabawy, festyny, dzień otwarty szkoły 	dyrektor, wychowawcy, inni nauczyciele, uczniowie, rodzice
5. Prezentujemy się dla innych.	Ekspresja teatralna, muzyczna, plastyczna.	<ul style="list-style-type: none"> wystawki prac plastycznych, przedstawienia, koncerty muzyczne (np. kolęd, piosenki ludowej) 	wychowawcy, uczniowie, rodzice, inni nauczyciele (np. plastyk, muzyk)

Efekty działań wychowawczych: *Uczeń*

- Ma poczucie przynależności do klasy jako ważnego jej ogniwa.
- Chce i wyraża potrzebę działania w klasie jako grupie rówieśniczej.
- Współtworzy i respektuje normy grupowe.
- Doświadcza współzależności i współodpowiedzialności za działanie grupy.

Należy pamiętać, że program wychowawczy nie jest tylko formalnym zapisem, "ściąga" przepisana z dokumentu innego dyrektora. To praktyczna wskazówka – zaplanowany cykl działań wychowawczych zmierzających do osiągnięcia założonego celu²². Ważne jest, aby wychowanie skuteczne było wychowaniem prawdziwym, w którym wychowawca i wychowanek współdziałają ze sobą, a wychowanek staje się podmiotem, a nie jedynie przedmiotem instrumentalnego "wdrażania", "kształtowania" i "rozwijania" przez dorosłego²³. Uczeń powinien mieć w szkole

21 E. Marek, *Pedagogiczna interpretacja...*, op. cit., s. 55-56.

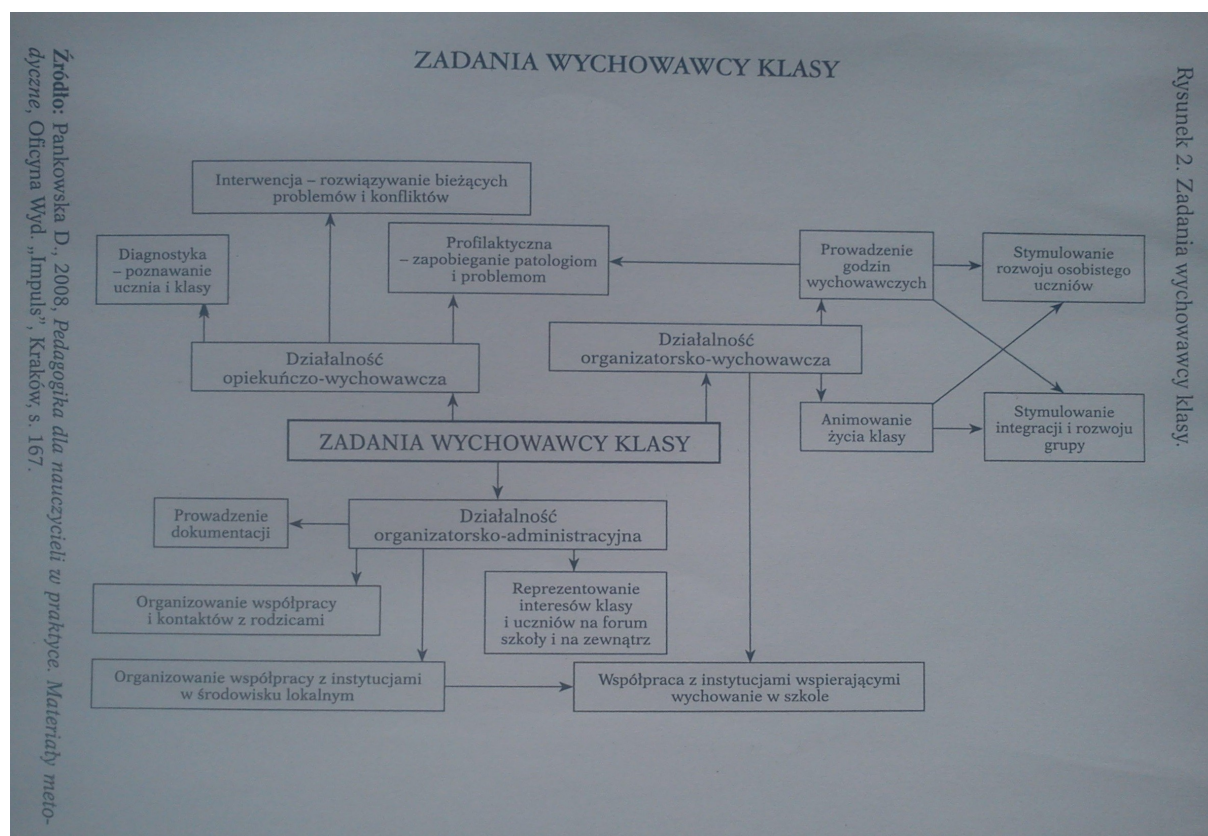
22 Ibidem, s. 48.

23 Ibidem, s. 60.

możliwość rozwoju wszystkich sfer osobowości oraz uczyć się w sposób prawidłowy zaspokajając swoje potrzeby i nabywać umiejętności pozwalające mu na wytyczenie i realizowanie własnej drogi życiowej²⁴.

Rola wychowawcy klasy i prowadzonych przez niego lekcji jest ogromna. Od tego, w jaki sposób prowadzi on zajęcia zależy będzie jakość jego kontaktów z wychowankami. Kontakt z klasą jest jednym z niezbędnych warunków rzeczywistej realizacji szkolnego systemu wychowawczego – rzeczywistej tzn. takiej, która polega nie tylko na zrealizowaniu zaplanowanych tematów, ale także na zastanowieniu się nad tym, czy i jakie reakcje zajęcia te wywołują wśród uczniów²⁵. Ponadto rolą wychowawcy jest stworzenie takiej koncepcji wychowania, która pozwoli wychowankom odnaleźć sens życia, określić światopogląd i wytworzyć właściwy kierunek dalszego rozwoju. Należy przy tym mieć na uwadze indywidualne potrzeby uczniów oraz oczekiwania środowiska lokalnego²⁶.

Poniższy diagram przedstawia zadania wychowawcy klasy. Są one skoncentrowane wokół trzech sfer działalności: działalność opiekuńczo-wychowawcza, działalność organizatorsko-wychowawcza i działalność organizatorsko-administracyjna²⁷.

24 E. Kosińska, *Wychowawca w szkole. Krótki poradnik psychologiczny*, Kraków 1999, s. 8-9.

25 J. Szuty, *Gdy nauczyciel jest wychowawcą*, Warszawa-Lódź 2001, s. 8.

26 E. Kosińska, *Wychowawca w szkole...*, op. cit., s. 22.

27 J. Łukasik, K. Jagielska, R. Solecki, *Nauczyciel - Wychowawca - Pedagog. Szkolne wyzwania*, Kraków 2013, s. 28.

Wśród cech i zachowań nauczyciela, które determinują bezpośrednio efektywność jego oddziaływań wychowawczych można wymienić następujące właściwości: „*nastawienie na innych ludzi, zainteresowanie stającym się człowiekiem, poczucie odpowiedzialności za innych ludzi, respektowanie podmiotowości drugiego człowieka oraz empatię*”²⁸. Nastawienie na innych ludzi przejawia się w tym, że jednostka postrzega rzeczywistość nie koncentrując się (jedynie lub w znacznym stopniu) na tym, co dzieje się w jej świecie wewnętrznym, lecz skupiając się na tym, co zachodzi w jej otoczeniu społecznym. W sytuacji, gdy człowiek nastawiony jest na innych ludzi, na pierwszy plan wysuwa się właśnie drugi człowiek – jego przeżycia, doświadczenia, problemy i radości. Dla efektywności oddziaływań wychowawczych najbardziej pożądana jest dominacja nastawienia na innych ludzi, przy zachowaniu zdolności koncentrowania się na własnych, subiektywnych odczuciach, zwłaszcza gdy służy to lepszemu poznaniu własnej osoby. Z nastawieniem na innych ludzi ściśle wiąże się zainteresowanie drugą osobą, która przez pedagoga postrzegana jest jako stający się człowiek. Dobry wychowawca jest w stanie dostrzec w swoich podopiecznych nie tylko to, co już osiągnęli, ale także to, kim się stają i kim stać się mogą w sprzyjających ich rozwojowi warunkach. Stworzenie tych warunków w znacznym stopniu zależy właśnie od wychowawcy. Zainteresowanie nauczyciela znajduje wyraz m. in. w chętnym przebywaniu z uczniami, we wchodzeniu z nimi w różnorodne interakcje, w podejmowaniu wspólnych działań. Zainteresowanie to jest silnie zabarwione pozytywnymi emocjami. Uczniowie szczególnie cenią sobie takich wychowawców, do których mogą się zwrócić z ważnymi dla nich problemami życiowymi. Wobec takich nauczycieli młodzi ludzie zachowują się w sposób szczerzy i otwarty. Zainteresowanie wychowawców uczniami nie ogranicza się jedynie do sytuacji trudnych czy problemowych. Wychowawca powinien dzielić ze swoimi wychowankami także ich radości i sukcesy. Dobry nauczyciel, poprzez uśmiech, miłe pozdrowienie, sympatyczne zwrócenie uwagi na jakiś szczegół w wyglądzie czy ubiorze ucznia, potrafi zasygnalizować mu, że interesuje się nim jako człowiekiem. Zainteresowanie okazywane uczniom jest szczególnie ważne w nauczaniu początkowym. Interesowanie się swoimi wychowankami wiąże się także z poczuciem odpowiedzialności za nich. Może to np. wyrażać się troską, aby dziecko nie zrobiło sobie krzywdy. Jednak szczególnie istotne dla nauczyciela-wychowawcy jest poczucie odpowiedzialności dotyczące tego, kim staną się w przyszłości jego uczniowie. Odpowiedzialność za uczniów, u dobrego wychowawcy, powinna łączyć się z respektowaniem ich podmiotowości. Każdy wychowanek ma niezbywalne prawo do realizowania własnych dążeń i zainteresowań, ujawniania własnych preferencji i przekonań. Pedagog w swoich oddziaływaniach wychowawczych musi

28 Z. Włodarski, A. Hankała, *Nauczanie i wychowanie jako stymulacja rozwoju człowieka. Podręcznik dla studentów szkół pedagogicznych i nauczycieli*, Warszawa-Kraków 2004, s. 194-195.

uwzględniać także to, że każdy uczeń (niezależnie od wieku) posiada swoją drogę rozwoju, która decyduje o tym, kim jest on aktualnie. Respektowaniu podmiotowości powinny towarzyszyć takie działania wychowawcy, które będą stanowiły dla wychowanka wsparcie i pomoc w kreowaniu własnego rozwoju. Inną ważną cechą nauczyciela-wychowawcy jest empatia, czyli umiejętność wczuwania się w stany innych osób. Empatyczne zrozumienie oznacza zdolność nauczyciela do widzenia świata oczami uczniów²⁹. Wskazuje się również na znaczenie w oddziaływaniach wychowawczych „właściwości określanej mianem wrażliwości pedagogicznej. Cecha ta wyraża się w ocenie adekwatnej do ciągle zmieniającej się sytuacji i w każdorazowym dostosowaniu do niej własnego sposobu postępowania”³⁰. Biorąc pod uwagę zarówno empatię, jak i wrażliwość, mówi się o takcie pedagogicznym charakteryzującym dobrego nauczyciela. **Takt pedagogiczny** „przejawia się w umiejętności dostosowania własnego działania do indywidualnej sytuacji, z uwzględnieniem odczuć i przeżyć wychowanków”³¹. Wychowawca taktowny to człowiek o dużej kulturze osobistej, który potrafi uszanować godność osobistą wychowanka, pozwala na wyrażanie poglądów oraz nigdy nie postępuje w taki sposób, by w świadomości ucznia mogło się zrodzić poczucie niskiej wartości. Takt pedagogiczny to jest także umiejętne pełnienie przez nauczyciela swej roli, które „nie prowadzi do zbędnych konfliktów, nie rani uczuć, przejawia się w zachowaniu odpowiedniego dystansu wychowawczego i poprawnej kulturowo formie”³².

J. Łukasik stworzyła **kanon cech dobrego nauczyciela-wychowawcy**. Jej zdaniem dobry nauczyciel-wychowawca jest:

- znawcą przedmiotu nauczania,
- refleksyjny,
- świadomy siebie,
- akceptujący uczniów,
- otwarty i twórczy,
- autentyczny i uczciwy,
- elastyczny,
- uważny i wrażliwy,
- osobą umiejętnie komunikującą się,
- stanowczy i konsekwentny,
- wymagający,

29 Z. Włodarski, A. Hankała, *Nauczanie i wychowanie...*, op. cit. s. 195-197.

30 Ibidem, s. 197.

31 Ibidem

32 E. Kosińska, *Wychowawca w szkole...*, op. cit., s. 21.

- pasjonatem,
- szczęśliwy,
- godny zaufania.

Oczywiście cechy te nie są żadną formą przymusu ani absolutu. Mogą natomiast stać się dla pedagogów źródłem refleksji, inspiracji bądź motywacji do pracy nad sobą³³.

T. Gordon w swojej koncepcji wychowania bez porażek w szkole zwraca uwagę na znaczenie aktywnego słuchania w relacjach interpersonalnych. Według tego autora **aktywne słuchanie** „*sprawia, że uczeń czuje, iż jego poglądy i uczucia są szanowane, rozumiane i akceptowane. Sprzyja dalszej komunikacji interpersonalnej. Rozładowuje napięcia i przynosi oczyszczenie. Pomaga uczniom w przyjęciu ich uczuć jako czegoś naturalnego i ludzkiego – uczy, że uczucia są ich przyjaciółmi. Ułatwia zidentyfikowanie problemu. Rozpoczyna proces rozwiązywania go, czyniąc ucznia odpowiedzialnym za to. Sprawia, że uczeń chce słuchać nauczyciela. Dzięki aktywnemu słuchaniu stosunek pomiędzy uczniem a nauczycielem opiera się na wzajemnym zrozumieniu, szacunku i trosce. Niesie zarazem ryzyko, iż stanie się czymś mechanicznym, zabrzmie fałszywie lub wyda się manipulacją, jeżeli zostanie wykorzystane jedynie jako chwyt i nie będzie oparte na podstawie empatii, zaufania i akceptacji*”³⁴.

Należy dodać, że osoba nauczyciela-wychowawcy jest także ważnym spoiwem środowiska rodzinnego i szkolnego. Pedagog jest inicjatorem kontaktów i koordynatorem warunkującym ich jakość. Ważna wydaje się tu świadomość własnej roli, która nie ogranicza się jedynie do opiekuna czy rzecznika interesów zespołu klasowego. Chodzi raczej o wymiar czysto ludzki – o to, kim nauczyciel ma być dla rodziców i ich dzieci, co chciałby ofiarować innym i sam od nich otrzymać³⁵. We współpracy wychowawcy z rodzicami ważne jest również wzajemne uzgadnianie działań wychowawczych. Chodzi głównie o ujednoczenie niejednokrotnie sprzecznych wymagań stawianych uczniom przez nauczycieli i rodziców, zwłaszcza w dziedzinie wychowania moralnego, społecznego, estetycznego i ideowego, a więc w sferze oddziaływań kształcących określone wartości, oceny, zasady, normy i ideały. Skutki niejednorodnych oddziaływań wychowawczych często są przyczyną zaburzeń w zachowaniu dzieci i młodzieży, co w konsekwencji prowadzi do problemów wychowawczych³⁶. Trzeba pamiętać, że zgrany zespół klasowy współtworzą na równi nauczyciele (z wychowawcą na czele), rodzice i uczniowie. Jeśli będą oni ze sobą stale współpracować, system szkolnictwa (i wychowania) będzie zwarty, a dziecko osiągnie sukces³⁷.

33 J. Łukasik, K. Jagielska, R. Solecki, *Nauczyciel - Wychowawca - Pedagog...*, op. cit., s. 124-126.

34 T. Gordon, *Wychowanie bez porażek w szkole*, Warszawa 2002, s. 102.

35 B. Łesyk, *Wizerunek nauczyciela-wychowawcy...*, op. cit., s. 158.

36 A. Jakoniuk, *Współpraca wychowawcy z rodzicami*,

<http://www.edukacja.edux.pl/p-4201-wspolpraca-wychowawcy-z-rodzicami.php>

37 C. J. Christopher, *Nauczyciel - rodzic*, Gdańsk 2004, s. 14.

Bardzo ważne znaczenie dla realizacji zadań szkoły ma nauczanie początkowe – kształcenie zintegrowane. Jest to okres szczególnej elastyczności psychiki dziecka, jego podatności na wszystkie wpływy otoczenia, w tym również oddziaływania pedagogiczne³⁸. Praca dydaktyczno-wychowawcza w edukacji wczesnoszkolnej ma specyficzny charakter, a tym samym wymaga specjalnych kompetencji. Nie każdy nauczyciel może być dobrym nauczycielem kształcenia zintegrowanego³⁹. Z. Ratajek określa kompetencje nauczycieli pracujących z dziećmi w młodszym wieku szkolnym jako „*zbiór wartości i postaw takich jak: życzliwość, zrozumienie, cierpliwość, miłość do dziecka, serdeczność, pogoda, komunikatywność, spokój, wytrwałość, sprawiedliwość, a także pewnych umiejętności, których podstawą są tzw. predyspozycje np. plastyczne, muzyczno-rytmiczne, werbalno-recytatorskie*”⁴⁰. Zdaniem M. T. Michalewskiej nauczyciel kształcenia zintegrowanego powinien zdobyć następujące kompetencje⁴¹:

- merytoryczne (specjalistyczne) – kompetentny nauczyciel wie, czego nie wie i potrafi, jeśli trzeba, wyznać to uczniom, a taka sytuacja wywołuje w uczniach chęć zgłaszania własnych wątpliwości;
- dydaktyczne – umiejętność tworzenia okazji edukacyjnych sprzyjających odkrywaniu i poznawaniu poszczególnych dziedzin nauki oraz dobór pomocy dydaktycznych w sposób celowy, przemyślany i dobrze zorganizowany;
- psychologiczne – umiejętność motywowania uczniów do nauki, organizowania sytuacji dydaktyczno-wychowawczych, poznawania ucznia (diagnozowania go), porozumiewania się;
- moralno-duchowe – rozwijanie w uczniach predyspozycji i zdolności, dbałość o rozwój w zgodzie z ideą człowieczeństwa.

Z wychowawczego punktu widzenia bardzo ważne są kompetencje psychologiczne nauczyciela. H. Hamer zalicza do nich⁴²:

- pozytywne nastawienie do ludzi,
- umiejętność unikania najczęstszych przyczyn zakłóceń w komunikowaniu się,
- umiejętność porozumiewania się w ogóle, a z uczniami w szczególności,
- umiejętność motywowania uczniów do nauki,
- umiejętność budowania zgranego zespołu uczniów,

38 M. Molenda, *Kompetencje nauczycieli kształcenia zintegrowanego* [w:] *Z zagadnień profesjonalizacji nauczycieli wczesnej edukacji w dobie zmian*, red. J. Bałachowicz, A. Szkolak, Kraków 2012, s. 119.

39 L. Pawelec, *Nauczyciel w zmieniającej się przestrzeni edukacyjnej* [w:] *Z zagadnień profesjonalizacji nauczycieli wczesnej edukacji w dobie zmian*, red. J. Bałachowicz, A. Szkolak, Kraków 2012, s.208.

40 *Kształcenie wczesnoszkolne w perspektywie zmian w polskim systemie oświatowym. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w Kielcach w dniach 18-19 września 1992 roku*, red. Z. Ratajek, Kielce 1993, s. 105.

41 M. Molenda, *Kompetencje nauczycieli...*, op. cit., s. 120.

42 H. Hamer, *Klucz do efektywności nauczania. Poradnik dla nauczycieli*, Warszawa 1994, s. 37.

- elastyczność w dostosowywaniu własnego stylu kierowania do stopnia dojrzałości uczniów,
- umiejętność kontrolowania stresu.

Nauczyciel wczesnej edukacji powinien być człowiekiem twórczym, pomysłowym, poszukującym, badawczym. Cechować się musi rozsądkiem, pilnością, dokładnością. Powinien ciągle doskonalić swoją wiedzę i umiejętności oraz być otwartym na zmieniający się świat. Musi posiadać informacje o swoich uczniach – ich zdolnościach, zainteresowaniach, potrzebach oraz środowisku, w którym żyją. Nauczyciel klas początkowych powinien zagwarantować swoim podopiecznym odpowiednią opiekę, dbać o ich bezpieczeństwo i zdrowie, stymulować aktywność, eliminować czynniki negatywne. Praca z uczniami w młodszym wieku szkolnym jest bardzo złożona i wymaga rozległej wiedzy merytorycznej, metodycznej, pedagogicznej, socjologicznej i psychologicznej⁴³.

Najważniejszymi przesłankami pracy wychowawczej z dziećmi w młodszym wieku szkolnym jest stworzenie uczniom "życzliwego otoczenia" – zrozumienie ich, porozumiewanie się z nim, wprowadzenie w świat wartości, wspieranie aspiracji i dążeń edukacyjnych oraz świadczenie pomocy w pokonywaniu trudności. Niezbędna do tego jest atmosfera życzliwości i radości w klasie. Warunkiem efektywności wychowania w edukacji wczesnoszkolnej jest częste diagnozowanie rozwoju dziecka, który przecież jest nadrzędną wartością w tym procesie. Nie chodzi jednak o sprawdzanie wiadomości za pomocą testów czy sprawdzianów, ale o zdobyte przez wychowanka umiejętności. Można je zdiagnozować za pomocą różnych technik obserwacyjnych. Należy jednocześnie zdawać sobie sprawę, że trafne diagnozowanie i prognozowanie jest bardzo trudną sztuką. Stosowana obecnie ocena opisowa ucznia klas początkowych sprzyja baczniejszej obserwacji dziecka. Musi ona być jednak wnikliwie przemyślana i obiektywna, nie służy bowiem selekcji ucznia, ale stanowi źródło informacji o nim⁴⁴.

Świadomość nauczyciela dotycząca roli, jaką odgrywa w życiu dziecka w wieku wczesnoszkolnym, powinna wyznaczać jego działania zarówno dydaktyczno-wychowawcze, jak i opiekuńcze, które w klasach I-III mają szczególną wartość w związku ze specyfiką etapu rozwoju dziecka podejmującego naukę w szkole⁴⁵. Należy pamiętać, że nauczanie początkowe stanowi fundament dalszego kształcenia, a dobry wychowawca w klasach I-III potrafi znacząco przygotować swego podopiecznego do wkroczenia w kolejny okres rozwoju⁴⁶.

43 M. Molenda, *Kompetencje nauczycieli...*, op. cit., s. 121-122.

44 E. Cyrych, *Cele i zadania wychowawcze edukacji wczesnoszkolnej*, http://literka.pl/3/41476/cele_i_zadania_wychowawcze_edukacji_wczesnoszkolnej

45 Ł. Reczek-Zymróż, *Współczesne funkcjonowanie nauczycieli w edukacji wczesnoszkolnej* [w:] *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, t. 18, nr 1/2011, s. 127. <http://zn.mwse.edu.pl/ebooki/18/125-137.pdf>

46 Ibidem, s. 128.

Bycie wychowawcą w klasach nauczania początkowego nie jest łatwym zadaniem. Na nauczyciela spoczywa obowiązek wprowadzenia dzieci w środowisko szkolne. Przekraczając po raz pierwszy próg szkoły dziecko często bywa zagubione, wystraszone nową sytuacją, nieufne wobec rówieśników i nauczycieli. Zdarza się, że rozłąka z rodzicami jest dla małego ucznia bardzo trudnym przeżyciem. W tym momencie właściwa postawa wychowawcza jest niezbędna. Od wychowawcy (w dużej mierze) zależy, czy dziecko polubi szkołę i zaaklimatyzuje się w nowym środowisku. Integracja zespołu klasowego, zapoznanie wychowanków z zasadami obowiązującymi w klasie i w szkole, podjęcie współpracy z rodzicami uczniów – to najważniejsze zadania nauczyciela-wychowawcy na początku pracy w klasie I. Zwykle wychowawczynie (celowo używam w tym przypadku formy żeńskiej, gdyż w nauczaniu zintegrowanym pracują głównie kobiety) jest dla dzieci nie tylko nauczycielem przekazującym im wiedzę i uczącym nowych umiejętności, ale także "drugą mamą", która przytuli, porozmawia, pocieszy.

Na wychowawcach w pierwszym etapie edukacyjnym spoczywa konieczność zaspokajania wielorakich potrzeb dzieci⁴⁷. Poczynając od potrzeb fizjologicznych (zadbanie o to, aby dziecko nie było głodne lub spragnione, by było odpowiednio ubrane, aby miało możliwość odpoczynku i relaksu itp.), poprzez potrzebę bezpieczeństwa (opieka, wsparcie i pomoc nauczyciela w trudnych dla dziecka sytuacjach), przynależności (zapewnienie dziecku kontaktów z rówieśnikami, przeciwdziałanie wykluczeniu dziecka z grupy, uczestnictwo we wspólnych działaniach i klasowych inicjatywach np. akademie z okazji Dnia Babci i Dziadka, wycieczka na "zieloną szkołę", klasowe spotkanie opłatkowe) i uznania (docenienie starań uczniów, radość z ich sukcesów, pochwały na forum klasy), aż po potrzebę samorealizacji (m. in. wspieranie uczniów zdolnych).

Nie da się ukryć, że praca w nauczaniu początkowym jest zajęciem trudnym, odpowiedzialnym i stresującym. Jednak przynosi ona także wiele radości i satysfakcji – nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej ma możliwość obserwowania postępów, które z dnia na dzień czynią jego uczniowie. Serdeczny uśmiech dziecka, własnoręcznie wykonana laurka dla nauczyciela lub szczerze słowa "Lubię Panią!" są doskonałą rekompensatą dla wychowawcy za wszelkie poniesione trudy.

⁴⁷ Zobacz: piramida potrzeb ludzkich według Maslowa.

BIBLIOGRAFIA

a) literatura:

1. Christopher C. J., *Nauczyciel - rodzic*, Gdańsk 2004
2. Gordon T., *Wychowanie bez porażek w szkole*, Warszawa 2002
3. Hamer H., *Klucz do efektywności nauczania. Poradnik dla nauczycieli*, Warszawa 1994
4. Jankowski B., *Wychowanie w szkole. Tworzenie programu wychowawczego*, Poznań 2000
5. Kaczor A., *Zło wyzwaniem dla współczesnej szkoły* [w:] Hejnał Oświatowy nr 3/121, 2013
6. Kosińska E., *Wychowawca w szkole. Krótki poradnik psychologiczny*, Kraków 1999
7. Łesyk B., *Wizerunek nauczyciela-wychowawcy w ocenie różnych podmiotów szkolnych: rodziców, uczniów i nauczycieli* [w:] *O wychowawcach i wychowaniu. Perspektywa myślenia pedagogicznego*, red. E. Kubiak-Szymborska, Bydgoszcz 2010
8. Łobocki M., *ABC wychowania*, Lublin 1999
9. Łukasik J., Jagielska K., Solecki R., *Nauczyciel - Wychowawca - Pedagog. Szkolne wyzwania*, Kraków 2013
10. Marek E., *Pedagogiczna interpretacja programów pracy wychowawczej* [w:] *Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna w teorii i praktyce*, red. W. Puślecki, Opole 2004
11. *Pedagogika. Leksykon PWN*, red. B. Milerski, B. Śliwerski, Warszawa 2000
12. Molenda M., *Kompetencje nauczycieli kształcenia zintegrowanego* [w:] *Z zagadnień profesjonalizacji nauczycieli wczesnej edukacji w dobie zmian*, red. J. Bałachowicz, A. Szkolak, Kraków 2012
13. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984
14. Pawelec L., *Nauczyciel w zmieniającej się przestrzeni edukacyjnej* [w:] *Z zagadnień profesjonalizacji nauczycieli wczesnej edukacji w dobie zmian*, red. J. Bałachowicz, A. Szkolak, Kraków 2012
15. *Kształcenie wczesnoszkolne w perspektywie zmian w polskim systemie oświatowym. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w Kielcach w dniach 18-19 września 1992 roku*, red. Z. Ratajek, Kielce 1993
16. Smak E., *Poziom przygotowania nauczycieli klas I-III do wdrażania założeń nowej reformy* [w:] *Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna w teorii i praktyce*, red. W. Puślecki, Opole 2004
17. Ks. Solak A., *Myślenie według wartości a wychowanie* [w:] *Przyszłość wychowania*, red. ks. A. Solak, Tarnów 2001
18. Stasica J., *Moja I klasa. Poradnik dla nauczycieli*, Kraków 2010
19. Szuty J., *Gdy nauczyciel jest wychowawcą*, Warszawa-Łódź 2001
20. Z. Włodarski, A. Hankała, *Nauczanie i wychowanie jako stymulacja rozwoju człowieka*.

b) Internet:

1. Cyrych E., *Cele i zadania wychowawcze edukacji wczesnoszkolnej*,
http://literka.pl/3/41476/cele_i_zadania_wychowawcze_edukacji_wczesnoszkolnej
2. Jakoniuk A., *Współpraca wychowawcy z rodzicami*,
<http://www.edukacja.edux.pl/p-4201-wspolpraca-wychowawcy-z-rodzicami.php>
3. Reczek-Zymróż Ł., *Współczesne funkcjonowanie nauczycieli w edukacji wczesnoszkolnej* [w:]
Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, t. 18, nr 1/2011
<http://zn.mwse.edu.pl/ebooki/18/125-137.pdf>
4. Prezentacja multimedialna ORE, *Nowa podstawa programowa i ramowe plany nauczania w szkołach*, marzec 2012, <http://www.ore.edu.pl/>
5. <http://www.szkolabezprzemocy.pl/>

Opracowała:
ANNA CZOCH